

Родни стереотипи у уџбеницима за шпански као страни језик за адолесценте и младе у образовном систему Србије¹

У овом раду представљамо резултате анализе родних стереотипа у уџбеницима који се користе за извођење наставе шпанског као страног језика у средњим школама у Србији. Поред резултата, наводимо и њихове импликације. Корпус чини шест уџбеника који су објављени у 21. веку од стране шпанских издавачких кућа са дугом традицијом у објављивању дидактичког материјала за шпански као Ј2. Поред теоријског дела, у ком има речи о терминима род и пол, значају школе и уџбеника у преношењу родних идеологија, испитујемо родне стереотипе у текстовима и илустрацијама, чије постојање може имати утицаја на развој родних идеологија и конструисање родних идентитета код младих. Резултати овог квалитативног истраживања указују да, упркос тенденцијама издавачких кућа да се присуство родних стереотипа у уџбеницима сведе на минимум, они и даље бивају присутни, што се објашњава патријархалним културним моделима шпанског друштва у чијим оквирима је анализиран наставни материјал настао и непостојањем општеприхваћених стандарда за избегавање сексизма у уџбеницима.

Кључне речи: пол и род, родне идеологије, уџбеник за шпански језик.

С обзиром на то да употреба језика у учионици и у уџбеничкој литератури „конструисе и реконструисе језичке идеологије како ученица и ученика, тако и наставног кадра у формалном образовању“,² циљ овог рада јесте испитивање присуства родних стереотипа и родних идеологија у уџбеницима за шпански као страни језик намењених адолесцентима и младима креираним како за ученике и ученице шпанског језика који су матерњи говорници српског тако и за глобално тржиште од стране шпанских издавачких кућа са дугом традицијом у објављивању дидактичког материјала за шпански као Ј2. Полази се од хипотезе да начин позиционирања родних односа и улога у уџбенику и у наставном процесу може имати утицаја на свест деце и адолесцената, а самим тим на изградњу родних и других идентитета. Употреба родно осетљивог или, насупрот томе, стереотипног језика може утицати и на њихове језичке изборе, на оснаживање или преиспитивање патријархалних родних идеологија које су дубоко укорене у њихову матичну културу. При томе, слични обрасци могу се перципирати и у шпанској култури чији језик уче као циљни.

У овом раду представљамо резултате истраживања у ком је испитивано присуство родних стереотипа и родних идеологија у текстовима и на илустрацијама које

се јављају у уџбенику. Циљ овог квалитативног истраживања јесте дати одговор на питања: које имплицитне поруке нам шаљу уџбеници за шпански као страни језик о родним разликама и положају мушкараца и жена у друштву и како педагошки текстови описују друштвену стварност из родне перспективе.

На самом почетку рада наводимо дистинкцију између појмова пол и род, објашњавамо језичке и родне идеологије и родне стереотипе, као и улогу школе и уџбеника у њиховом дефинисању, репродуковању и евентуалној промени. Пре навођења резултата укратко приказујемо резултате претходних истраживања из родне перспективе у области дидактичких материјала за шпански као страни језик.

Теоријски оквир

Пол и род³

„Крајем 60-их и 70-их година прошлог века у науци је доведен у питање есенцијалистички приступ по коме жене и мушкарци поседују есенцијалну природу. Дефинисан је појам рода као друштвене конструкције пола што је омогућило феминолошка истраживања и указало да се категорије женскости и мушкости не могу посматрати као природне датости“.⁴ У том периоду иницирана су истраживања језика и рода, као и испитивања сексизма у уџбеницима, о чему у наставку има више речи.

Род би требало посматрати као друштвену конструкцију мушких и женских идентитета и разлика који се базирају на друштвено прихватљивим облицима понашања, наученим очекивањима који немају везе са биологијом, већ су контекстуално условљени (политичким, економским, друштвеним и културолошким факторима).⁵ За разлику од рода, пол је биолошки одређен. Међутим, род се изграђује на основу биолошког пола, увећавајући биолошке разлике и уносећи их у домене у којима оне бивају у потпуности ирелевантне.⁶

Кључну улогу у преношењу родних неједнакости у једном друштву могу имати породица, школски системи медији. У породичном контексту деца примају информације о начинима на које би требало да се понашају зависно од свог рода, а даља изградња идентитета наставља се у школи.⁷ „Познато је да образовни системи у свим друштвима припремају децу да се понашају у складу са вредностима друштва, усађујући у њих доминантне верзије одговарајућег понашања“.⁸ Род и прихватање родних улога у директној су корелацији са задовољавањем друштвених очекивања.

„Родне неједнакости се налазе дубоко укорене у друштву, а при томе често нису видљиве“.⁹ Управо је из овог разлога неопходно радити на демаскирању идеологија које продубљују родне разлике и утичу на даљи трансгенерацијски пренос родне неједнакости у датом друштву и култури.

Језичке и родне идеологије

Кључни термини у овом раду су језичке и родне идеологије. Идеологија не представља било који систем веровања, већ је реч о доминантном политичком, образовном и културолошком систему вредности који свој легитимитет осигурава кроз институционализовани дискурс и његов утицај на читаоце/гледаоце/слушаоце.¹⁰ За разлику од ставова и веровања који се обично везују за појединце, идеологије су друштвени конструкти, оне представљају начине разумевања света.¹¹

Наш поглед на свет огледа се у нашим језичким изборима. Иза њих стоје идеологије и дубоко укорене систем вредности, чега најчешће нисмо свесни. Идеолошки прикази не постижу сами по себи искључивање, маргинализацију или подређеност жена. Њихова улога у овим процесима јесте да се однос мушкараца и жена у датом друштву прикаже као природно дат, а не као произвољан и неправедан.¹² Јелена Филиповић сматра да су културни модели и идеологије које су саставни део друштвеног живота најчешће имплицитни, а самим тим и непрепознатљиви за већину говорника, то јест припадника једне друштвене заједнице.¹³

Према томе, језик се не схвата искључиво као систем комуникације, већ и као медиј преко кога се са генерације на генерацију преносе културни модели које Јелена Филиповић¹⁴ дефинише као организоване и структуриране форме понашања унутар људских заједница. С обзиром на то да они обликују нашу друштвену стварност и имају утицаја на понашање већине, ако не чак и свих чланова одређене заједнице, језик се може схватити као показатељ и одраз културе.

Језичке и родне идеологије¹⁵ условљене су временом и местом: разликују се у различитим културама и историјским периодима¹⁶. Дакле, оне обично нису везане за сам језик и његову структуру, већ су у директној вези са екстралингвистичким факторима, у овом раду, са приказом улога жена и мушкараца у контекстима који се сматрају друштвено прихватљивим у српском и шпанском друштву.

Родни стереотипи

Родни стереотипи су у блиској вези са родним идеологијама. Они приказују начине на који би мушкарци и жене требало да се понашају како би били прихваћени чланови једне друштвене заједнице. Треба имати у виду да заузимање критичког става према родним стереотипима и свесно избегавање њихове употребе може утицати на постизање праведнијих друштвених односа у будућности. Отуда је неопходно стално преиспитивање родних и језичких идеологија уџбеника приликом њиховом креирања, а потом и акредитације.

Улога школе и уџбеника у преношењу идеологија

Институције су у центру пажње истраживача и истраживачица, јер имају велику улогу у продукцији и ширењу дискурса који промовишу доминантне идеологије на уштрб маргинализованих група, попут расних, етничких мањина, припадника нижих класа, деце, жена.¹⁷ Родна дискриминација, међутим, не потиче из школе, него се заснива на друштвеном и историјском конструисању социјалних улога које се додељују мушкарцима и женама. Школа је одраз онога што се у друштву, чији је саставни део, већ јавља. Стога, она није изоловани ентитет, већ је део културног и друштвеног система.¹⁸

Када је реч о наставним материјалима, треба имати у виду да се у њима могу јавити дискриминаторне поруке по питању рода, пошто уџбеници представљају једно од важних средстава за пренос и оснаживање доминантног дискурса и идеологије.¹⁹ Наставни материјал који у било ком сегменту фаворизује мушкарце негативно утиче на лични развој ученика и ученица ограничавајући њихове друштвене функције.²⁰ Васпитно-образовни контекст има велику улогу у продубљивању, поспешивању, али и промени и разбијању стереотипа било које врсте, па и стереотипа о роду. Посебан проблем представља чињеница да понекад ни сами аутори и ауторке уџбеника, као и наставни кадар који дате наставне материјале користи, немају развијену свест о постојању и штетности родних стереотипа. Зато је важно анализирати дидактичке материјале из родне перспективе и подизати свест о штетности родних стереотипа код свих учесника и учесница у образовном систему.

Претходна истраживања сексизма у уџбеницима за шпански као страни језик

Истраживања о роду и језику јавила су се током другог таласа феминизма. Прве студије у вези са сексизмом у наставним материјалима за стране језике биле су усмерене на уџбенике за енглески као страни језик, а интересовање за анализу приказа мушкараца и жена у уџбеницима за шпански као страни језик јавило се двадесетак година касније, 90-их година 20. века.²¹

Галијано Сијера (Galiano Sierra) сматра се зачетницом истраживања сексизма у уџбеницима за шпански као страни језик. У раду објављеном 1991. године²² она анализира начин приказа жене у седам уџбеника за шпански као страни језик за почетни ниво објављених у периоду од 1974. до 1990. године покушавајући да да одговор на питање да ли културолошки садржаји у којима се приказују припаднице женског пола одговарају социокултурном контексту у ком су настали. Резултати истраживања указују на то да су жене већином представљене као домаћице или болничарке, секретарице, продавачице, стјуардесе, то јест да имају занимања која се традиционално приписују женама.²³

До сличних закључака долази и Де Сантијаго Гуервос²⁴ који је анализирао шест уџбеника за шпански као страни језик који су објављени у периоду од 1980. до 1994. године. Упркос постојању родних стереотипа, аутор овог истраживања наводи да су анализирани уџбеници много мање сексистички, мање расистички и да у њима има мање политички некоректног језика, посебно у поређењу са оним објављеним за време и непосредно после Франкове диктатуре.

Испитивање родних стереотипа и сексизма у уџбеницима за шпански као страни језик тема је и појединих мастер радова²⁵ у којима се долази до закључка да се, упркос напорима издавачких кућа да се у приручницима прикаже родна равноправност када је реч о мушким и женским ликовима у текстовима и илустрацијама, женама и даље приписују традиционалне улоге у домену породице и занимања мање вреднована и мање плаћена у односу на мушкарце. Но, потребно је напоменути да се ипак запажа одређени напредак у позиционирању мушкараца и жена у уџбеницима новијег датума.

С обзиром на то да се у претходним студијама у вези са родно осетљивим садржајем уџбеника за шпански као страни језик запажају позитивне промене у погледу родне перспективе, Кузмановић Јовановић и Ђуричић²⁶ деловање издавачких кућа у правцу промене доминанте родне идеологије у уџбеницима за шпански као Ј2 за одрасле

ученике и ученице на језичким нивоима A1 и A2 посматрају као модел родно осетљиве језичке политике засноване на моделу „одоздо на горе“. Напоре издавачких кућа да у уџбеницима прикажу праведније односе у друштву (не само када је реч о родним односима, већ и о раси, етницитету, религији итд.) треба поздравити, јер у овом случају делатне заједнице су те које покрећу промене, а не званичне институције. Међутим, поменуто ауторке долазе до закључка да, упркос свесним и видљивим напорима аутора и ауторки и издавача да смање присуство родних стереотипа у уџбеницима за шпански као страни језик новијег датума, они не изостају у потпуности, јер су дубоко повезани са доминантним културним моделом у шпанском друштву, што отежава њихово искорењење.

Уџбеници обухваћени претходним истраживањима углавном су намењени одраслим ученицима шпанског као страног језика, те је мотивација за писање овог рада управо недостатак студија која су у центру пажње имала наставни материјал за децу и адолесценте. Међутим, један од ретких радова који се бави родним садржајем уџбеника намењених деци јесте мастер рад Ферера Суса (Ferrer Suso)²⁷ у ком се пружа анализа три уџбеника за језички ниво A1 објављених у периоду од 2004. и 2010. године од стране три издавачке куће из Шпаније са дугом традицијом у објављивању материјала за шпански као J2 за глобално тржиште. Ферер Сусо указује на то да је потребно обратити посебну пажњу на родну равноправност и подједнаку заступљеност оба рода како у језику и текстовима тако и у илустрацијама приликом креирања уџбеника како би се избегао сексизам у уџбеницима за шпански као страни језик намењеним деци од шест до девет година.

Квалитативно истраживање. Методологија истраживања

Истраживања језика и рода могу бити квалитативна, квантитативна или могу комбиновати методе и квалитативних и квантитативних анализа.²⁸ У овом раду определили смо се за квалитативно истраживање чији је циљ испитивање и интерпретација родних стереотипа у уџбеницима за шпански као страни језик објављених у периоду од 2005. до 2012. године, а не фреквенција њиховог јављања и мерење њихове заступљености у уџбеничкој литератури, те приликом овог квалитативног истраживања користимо методе критичке анализе дискурса и илустрација са циљем да се испита начин приказивања жена и мушкараца у текстовима и илустрацијама, као и давање одговора на следећа питања: да ли се мушки род користи

као генерички; које се познате личности приказују и која су им занимања; који је однос између броја мушких и женских ликова; које улоге, занимања и активности се додељују женама, а које мушкарцима; има ли стереотипних придева који се традиционално приписују мушком или женском роду; да ли има стереотипа о роду у текстовима, граматичким вежбањима и илустрацијама и фотографијама; да ли је језик који се користи родно осетљив, неутралан или стереотипан.

Поред текстова и садржаја граматичких вежби, из родне перспективе анализирамо и илустрације и слике које су дате у уџбенику. Осим експлицитног садржаја уџбеника, у овом раду испитујемо и оно што је прећутано и изостављено, за шта је критичка анализа дискурса погодан метод.

Основне поставке критичке анализе дискурса

Критичка анализа дискурса првенствено се бави питањима злоупотребе друштвене моћи, доминације и неједнакости која се репродукује у дискурсу у оквиру одређеног друштвеног и политичког контекста.²⁹ „Критичка анализа дискурса бави се идентификацијом хегемонија и моћи да се очува одређена идеологија која одликује одређене елитне, привилегиране подгрупе у датој заједници“.³⁰

Реч је о друштвено ангажованој дисциплини која се базира на идејама социјалне правде и једнакости, што је један од основних циљева феминистичких истраживања.³¹ Ово истраживање има и практичан циљ, а то је утврђивање присуства доминантних образаца у приказивању рода и родних улога у уџбеничкој литератури. Кроз анализу уџбеника који се користе на часовима шпанског као страног језика из родне перспективе жели се испитати постојање дискурзивних пракси које могу утицати на неједнакост, а могу имати утицаја и на њену промену.

Критичким проматрањем, тј. критичком анализом дискурса, истраживачи и истраживачице могу покушати да открију које се идеологије крију иза језичких избора, настојећи притом да утврде односе моћи и начин на који се путем дискурса ствара неједнакост у друштву.³²

Критичка анализа дискурса најбоље функционише са писаним текстовима креираним за ширу публику. Текстови за анализу често се бирају због њихове идеолошке намере.³³ Уџбеници за шпански као страни језик добар су пример текстова чија је циљна група многобројна у свету, па и у нашем образовном систему у ком се шпански језик учи као страни.

Представљање уџбеничког корпуса

Анализа обухвата шест уџбеника који се користе за извођење наставе шпанског као страног језика како у филолошким гимназијама тако и у другим средњим школама у Србији. Сви уџбеници акредитовани су од стране Института Сервантес и објављени су у периоду од 2005. до 2012. године у Шпанији од стране издавачких кућа са дугом традицијом у објављивању дидактичких материјала за шпански као страни језик, а то су: Единумен (*Edinumen*), Анаја ЕЛЕ (*Anaya ELE*) и Еделса (*Edelsa*).

1. *Club Prisma A2*: Bueso, Isabel et al., Madrid: Edinumen (5a impresión), 2012.
2. *Club Prisma A2/B1*: Cerdeira, P & A. Romero, Madrid: Edinumen, 2009.
3. *Sueña 1*: María Ángeles Álvarez Martínez et al., Madrid: Anaya ELE, 14.a reimpresión, 2011.
4. *Sueña 2*: María Aránzazu Cabrerizo Ruiz et al., Madrid: Anaya ELE, 11.a reimpresión (3ª edición), 2011.
5. *Sueña 3*: María Ángeles ÁlvarezMartínez et al., Madrid: Anaya ELE, 7.a reimpresión, 2010.
6. *Nuevo Ven 3*: Marín Fernando et al., Madrid: Edelsa (primera edición), 2005.

Резултати истраживања и дискусија

Након анализе утврдили смо да постоји равнотежа у представљању мушких и женских ликова у текстовима и илустрацијама. Има и текстова и илустрација где је већи број жена и девојака у односу на мушкарце. Међутим, запажа се доминација мушкараца када је у питању приказ историјских и познатих личности данашњице (*Club Prisma A2*, *Prisma A2/B1*, *Sueña 1*, *Sueña 2*, *Nuevo Ven 3*). Треба напоменути да се само спорадично појављује нека позната жена као историјска личност. На овај начин умањује се допринос жена човечанству.

Мушкарцима је намењен широк спектар занимања. Они су у свим анализираним уџбеницима приказани као писци, песници, музичари, сликари, истраживачи, политичари, спортисти итд. Мањи је број занимања за жене и у питању су углавном она која се везују за традиционалне улоге и укључују бригу о деци, старијима, болеснима, услужне послове и сл. (професорка, учитељица, конобарица, медицинска сестра,

секретарица, стјуардеса, домаћица, итд.) (*Sueña 1, Sueña 2, Sueña 3*). Но, у анализираним уџбеницима појављују се и таксисткиње, детективке, шефице, директорке, адвокатице, архитекте, жене које раде у полицији итд. (*Prisma A2/B1, Sueña 1, Sueña 3, Nuevo Ven 3*). Посебно је охрабрујућа чињеница да се у анализираном уџбеничком корпусу жене приказују и на управљачким позицијама, односно да им се не додељују искључиво пасивне, споредне и друштвено мање вредноване улоге. Ипак, приликом описа активности коју обавља једна медицинска сестра и болничарка наводи се да помаже лекару, а не лекарки, што жену смешта у традиционални оквир и додељује јој улогу помоћнице, а не главне актерке (*Sueña 1*).

Што се тиче приказивања познатих жена данашњице приказују се певачице, манекенке и глумице, што је, свакако, одраз популарне културе. Међутим, приказани мушкарци нису у свим случајевима репрезентативни за поље популарне културе. Другим речима, жене су знатно ређе представљене као књижевнице, научнице и политичарке док се познати мушкарци данашњице, као и историјске личности, приказују се у различитим професијама, од певача, глумаца и спортиста преко научника, политичара и књижевника. У овом раду заступамо став да приказивање певачица, глумица и манекенки не само да је одраз популарне културе која је ближа тинејџерима и тинејџеркама који анализирани уџбенике користе, већ уједно представља један од облика родних стереотипа у наставним материјалима с обзиром да се и том приликом жене приказују у ужем обиму професија у односу на мушкарце и да је погрешно изостављати жене које су пружиле свој допринос науци или књижевности или им посвећивати недовољно пажње.

У анализираним уџбеницима проналазимо стереотипне придеве за жене (нпр. причљива, романтична) (*Club Prisma A2; Club Prisma A2/B1*), али се јављају и придеви који одступају од стереотипа (нпр. јака, одлучна, позитивна). Такође се каже да мушкарци воле трачеве иако се то традиционално везује за жене. Упркос одступањима од традиционално мушких и женских улога и активности, у уџбеницима се проналазе и примери да је жена добра куварица (*Club Prisma A2*) и да се то позитивно вреднује у друштву док се мушкарац бави израдом столарије и у своје слободно време игра шах, кошарку, гледа фудбалске утакмице и слично. Насупрот дубоко и давно укорењеним стереотипима, који говоре о томе да је жени намењен породични домен, а мушкарцима јавни и професионални, у анализираном наставном материјалу за шпански као страни језик могу се пронаћи фотографије које приказују да мушкарци, такође, воде рачуна о деци и унуцима и да учествују у обављању кућних послова (*Club Prisma A2, Sueña 1,*

Sueña 2). Но, из уџбеника не изостају ни сцене да жена припрема ручак, а мушкарац за то време чита новине (*Sueña 1, Sueña 3*).

Од шест анализираних уџбеника само се у једном (*Nuevo Ven 3*) помињу самохрани родитељи и хомосексуални парови. У осталим уџбеницима пружа се слика искључиво традиционалног модела породице који најчешће укључује родитеље са двоје деце. У поменутом уџбенику уводи се тема родне равноправности, што може подстаћи ученике и ученице на дебату о питању родне равноправности како у њиховој тако и у циљној култури.

Када је у питању родно осетљив језик, запажа се тенденција да се у уџбеницима упутства ђацима дају само у мушком роду. Веома ретко се јављају облици за оба рода. На тај начин жена остаје невидљива у дискурсу. Има случајева да се придеви наводе само у мушком роду иако разликују облике за оба рода (*Prisma A2, Prisma A2/B1*), што је негативно и када да је реч о правилном усвајању шпанског као страног језика и промовисању идеја о родној равноправности у друштву.

Што се тиче назива професија, неретко се наводе облици само за мушки род, а спорадично и облици за оба рода, те се може закључити да не постоји одлука на нивоу система, тј. издавачке куће, о приказивању оба рода равноправно чак и у примерима где је то могуће и у облицима које признаје Шпанска краљевска академија, која, упркос променама у друштву, инсистира на употреби мушког рода као свеобухватног и немаркираног.

У уџбеницима *Sueña 1, Sueña 2* и *Sueña 3* јавља се облик *señorita* (срп. госпођица), те се на овај начин залази у брачни статус жене, што је још један од облика сексизма у језику који се преноси кроз уџбеничку литературу.

Међутим, има и облика за називе професија који препознају оба рода и на тај начин исказује се равноправна заступљеност и мушкараца и жена у различитим доменима друштва, али се у анализираном дидактичком материјалу не запажа константна свест аутора и ауторки о избегавању родне дискриминације и о избегавању приказивања сцена и ситуација које могу произвести фаворизовање мушкараца.

Педагошке импликације резултата истраживања

Имајући у виду да уџбеник преноси културне вредности једне политичке заједнице и да је креиран у одређеном друштвено-културном контексту, а шпанско друштво може се перципирати као друштво са патријархалним елементима, сматрамо да

результати истраживања показују да родни стереотипи и у новијим уџбеницима нису у потпуности ишчезли. Доминантни обрасци у приказивању родних односа и даље имају везе са патријархалним идеологијама, које у савременим уџбеницима бивају замаскирани иако постоји извесна промена родне перспективе. Сматрамо да је неопходна ревизија уџбеника упркос напорима аутора и ауторки, као и издавачких кућа, да се постигне родна равноправност. Начелно она се постиже, али се како жене тако и мушкарци и даље смештају у традиционалне оквире иако постоји напредак у приказивању родова у односу на раније објављене уџбенике шпанског као J2, што су потврдила и ранија истраживања у овој области.

Циљ савременог образовања требало би да буде усмерен на изградњу једног демократског и праведнијег друштва у ком ће сви његови чланови и чланице бити подједнако третирани без обзира на порекло, расу, класу, род итд. Стога, уџбеничка литература треба бити ослобођена стереотипа, укључујући и родне, како би се на том путу и успело.

Ограничења истраживања и сугестије за будућа истраживања

Ограничења овог квалитативног истраживања су следећа: релативно мали корпус који чине уџбеници објављени за глобално тржиште од стране само три издавачке куће из Шпаније. Исто тако, важно је напоменути да је испитивањем родно сензитивног садржаја наставног материјала за шпански као страни језик покривен само мали сегмент у школском систему Србије. Наиме, препорука за будућа истраживања у овој области јесте анализирање свих школских уџбеника који се користе у образовном систему у нашој земљи. Индикативно би било направити поређење родно осетљивог садржаја дидактичког материјала за све стране језике који постоје у нашем школском систему.

Осим тога, сматрамо да би било изузетно корисно спровести теренско истраживање чији би резултати могли пружити увид у то шта се заиста дешава у учионици, односно испитати како наставнице и наставници раде са текстовима који садрже дискриминаторне поруке, како третирају сексизам у учионици, да ли се на исти начин односе према дечацима и девојчицама, користе ли родно осетљив језик како на циљном тако и на матерњем језику ученика и ученица, придају ли теми родно сензитивног садржаја значај или не, развијају ли код својих ђака свест о родној равноправности која се манифестује и кроз језик и дискурс итд. Оваква истраживања, поред анализе уџбеника, постају императив с обзиром на то да је утицај одређеног текста

на процес учења и на родни идентитет ученика и ученица готово немогуће одредити, али се може посматрати начин на који се одређени текст користи у учионици.

Закључак

Имајући у виду да је уџбеник за страни језик посредник између две културе, а не искључиво дидактичко средство које служи за усвајање граматичких структура и вокабулара, у овом раду приказани су резултати истраживања у ком је испитиван родно осетљив садржај уџбеника за шпански као страни језик намењених адолесцентима и младима који се користе за извођење наставе у средњим школама у Србији од језичког нивоа А2 до Б2. Корпус је чинио шест уџбеника објављених у 21. веку од стране шпанских издавачких кућа са дугом традицијом у објављивању дидактичког материјала за шпански као Ј2. Током овог квалитативног истраживања анализирани су како текстови тако и илустрације.

Резултати истраживања указују да, упркос смањеном броју родних стереотипа у уџбеничкој литератури, они и даље бивају присутни, а то се објашњава патријархалним културним моделима шпанског друштва у чијим оквирима је анализирани наставни материјал настао, што може имати утицаја на развој родних идеологија и конструисање родних идентитета код адолесцената и младих који анализирани уџбенике користе у контексту своје матичне културе.

Иако постоји напредак у приказивању родова у наставним материјалима за шпански као страни језик, неопходно је напоменути да се и данас у уџбеницима могу идентификовати родни стереотипи и позиционирање жена и мушкараца у традиционални оквир када је реч о занимањима и улогама како у приватном тако и у јавном домену, што је приказано корпусним истраживањем уџбеника за шпански као страни језик који се користе у школском систему Србије. Премда постоји промена родне перспективе, у појединим сегментима жена остаје приказана у традиционалним оквирима. Дакле, у анализираном наставном материјалу, патријархалне идеологије су прикривене, али и даље присутне. Упркос напорима аутора и ауторки за постизање родне равноправности, долази се до закључка да се она се начелно постиже, али да је потребно дискурзивним средствима утицати на стереотипе како о мушкарцима тако и о женама које се и у данашње време могу пронаћи у наставном материјалу. Управо због стереотипних описа и приказа мушкараца и жена у уџбеничкој литератури, језичким изборима који не показују видљивост жене у различитим сегментима друштва, родних

идеологија наставника и наставница поспешује се трансгенерацијски пренос родне неједнакости у друштвима која су дубоко урођена у патријархалне идеологије каква су српско и шпанско.

¹ Рад је изложен у виду усменог саопштења на Трећем међународном интердисциплинарном скупу младих научника друштвених и хуманистичких наука „Контексти” који је одржан 1. децембра 2015. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

² Јелена Филиповић, „Језичка образовна политика и родно осетљив језик“, у: *Језици у образовању и језичке образовне политике*, уреднице Јелена Филиповић и Оливера Дурбаба, Београд: Филолошки факултет, 2014: 154.

³ У раду се ослањамо првенствено на секундарну литературу имајући у виду да је разлика између термина пол и род установљена још 60-их и 70-их година прошлог века, те је сада реч о општим местима и дефиницијама.

⁴ Jelena Stefanović i Saša Glamočak, „Imaju li čitanke rod?“, *Philologia*, 6 (2008): 61.

⁵ Dragana Stjepanović Zaharijevski, *Rod, identitet i razvoj*. Niš: Filozofski fakultet, 2010: 86.

⁶ Penelope Eckert & Sally McConnell-Ginet, *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge Universal Press, 2003: 10.

⁷ María Teresa Terrón Caro & Verónica Cobano-Delgado Palma, “El papel de la mujer en las ilustraciones de los libros de texto de educación primaria”, *Foro de Educación*, 10 (2008): 385, 386.

⁸ Jelena Stefanović i Saša Glamočak, „Imaju li čitanke rod?“, *Philologia*, 6 (2008): 61.

⁹ Dragana Stjepanović Zaharijevski, *Rod, identitet i razvoj*. Niš: Filozofski fakultet, 2010: 119.

¹⁰ Xiao Lan Curdt-Christiansen & Csilla Weninger, “Introduction: Ideology and the Politics of Language Textbooks”, In: *Language, Ideology, and Education. The Politics of Textbooks in Language Education*, Editors Curdt-Christiansen, Xiao Lan & Csilla Weninger, London: Routledge, 2015: 3.

¹¹ Deborah Cameron, “Gender and Language Ideologies”. In: *The Handbook of Language and Gender*, Editors Janet Holmes & Miriam Meyerhoff, Oxford: Blackwell, 2003: 448.

¹² Deborah Cameron, “Gender and Language Ideologies”. In: *The Handbook of Language and Gender*, Editors Janet Holmes & Miriam Meyerhoff, Oxford: Blackwell, 2003: 453.

¹³ Jelena Filipović, *Moć reči: Ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Београд: Задужбина Andrejević, 2009: 134.

¹⁴ Ibid, 19.

¹⁵ Термин „родне идеологије“ преузет је из рада Дебре Камерон и односи се на веровања о улогама које би мушкарци и жене требало да имају у друштву, што је засновано на њиховој родној припадности и што занемарује њихове потребе и способности као појединаца (в. детаљније Deborah Cameron, “Gender and Language Ideologies”. In: *The Handbook of Language and Gender*, Editors Janet Holmes & Miriam Meyerhoff, Oxford: Blackwell, 2003: 447-467).

¹⁶ Deborah Cameron, “Gender and Language Ideologies”. In: *The Handbook of Language and Gender*, Editors Janet Holmes & Miriam Meyerhoff, Oxford: Blackwell, 2003: 452.

¹⁷ Mary Bucholtz, “Theories of Discourse as Theories of Gender: Discourse Analysis in Language and Gender Studies”. In: *The Handbook of Language and Gender*, Editors Janet Holmes & Miriam Meyerhoff, Oxford: Blackwell, 2003: 57

¹⁸ Ana Sánchez Bello, “El androcentrismo científico: el obstáculo para la igualdad de género en la escuela actual”. *Educar*, 29 (2002): 95.

¹⁹ Xiao Lan Curdt-Christiansen & Csilla Weninger, “Introduction: Ideology and the Politics of Language Textbooks.” In: *Language, Ideology, and Education. The Politics of Textbooks in Language Education*, Editors Curdt-Christiansen, Xiao Lan & Csilla Weninger, London: Routledge, 2015, 3.

²⁰ Ana Sánchez Bello, “El androcentrismo científico: el obstáculo para la igualdad de género en la escuela actual”, *Educar*, 29 (2002): 101.

²¹ Потребно је напоменути да постоји низ истраживања у вези са сексизмом и родним стереотипима у уџбеницима на шпанском језику за основну и средњу школу, но у фокусу овог рада искључиво су студије у вези са родним идеологијама у уџбеницима за шпански као страни језик који су намењени изворним говорницима других језика и припадницима других култура.

²² Isabel Galiano Sierra, “La mujer en los manuales de español para extranjeros”. In: *Actas del tercer congreso nacional de ASELE. El español como lengua extranjera: De la teoría al aula*, Editores Salvador Montesa Peydró y Antonio Garrido Moraga, 119-136, ASELE: Málaga, 1991.

²³ Ibid, 124.

²⁴ Javier de Santiago Guervós, “La discriminación en los manuales de ELE: un periodo crítico”. MarcoELE. Revista de didáctica ELE, 8 (2009).

http://marcoele.com/descargas/8/guervos_discriminacion.pdf (преузето 17. 11. 2015).

²⁵ María Goretti Robles Fernández, “La mujer en los manuales de español lengua extranjera. Del estereotipo al personaje real e histórico. Mujeres insignes, mujeres comunes, mujeres sin más”, (Memoria de Máster). Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2005, http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/MaterialRedEle/Biblioteca/2006_BV_05/2006_BV_05_07Robl.es.pdf?documentId=0901e72b80e3a051 (преузето 29. 7. 2015); María Esther Angulo Blanco, “La evolución del papel de la mujer en dos manuales de ELE a través de las mujeres”, RedELE: Revista Electrónica de didáctica del español como lengua extranjera, 12 (2010), 1-47, http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/Material-RedEle/Biblioteca/2011_BV_12/2011_BV_12_22Angulo.pdf?documentId=0901e72b80dbf384

(преузето 12.1. 2016). Lola Barceló Morte, “Los estereotipos de género en los manuales de ELE. Estudio de las representaciones de varones y mujeres en cuatro libros de textos publicados en España” (Memoria de Máster, Universidad de Barcelona. Redele, 6 (2006), www.educacion.es/redele/Biblioteca2006/LolaBarcelo.shtml). (преузето 19. 5. 2016).

²⁶ Ana Kuzmanović Jovanović & Milica Đuričić, “Políticas lingüísticas sensibles al género y la deconstrucción de estereotipos de género en los manuales de E/LE”, *Verba Hispanica*, XXIII (2015).

²⁷ Albert Ferrer Suso, “La coeducación en los métodos de ELE para niñas y niños. Un estudio sobre sexismo en tres manuales”. Memoria de máster en Formación de Profesores de ELE, Universitat de Barcelona, 2011, http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/22942/1/Albert%20Ferrer_La_coeducaci%C3%B3n_en_manuales_de_ELE_para_ni%C3%B1as%20y%20ni%C3%B1os.%20Un%20estudio%20sobre%20sexismo%20en%20tres%20manuales.%20revisat.pdf (преузето 2. 6. 2016).

²⁸ Jane Sunderland, *Language and Gender*. Oxford: Routledge, 2006: 58

²⁹ Teun A. Van Dijk, “Critical Discourse Analysis”, In: *The Handbook of Discourse Analysis*, Editors Deborah. Schiffrin et al., Oxford: Blackwell Publishers, 2001: 352.

³⁰ Jelena Filipović, *Moć reči: Oglеди iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2009: 133.

³¹ Ana Kuzmanović Jovanović, *Језик и род. Дискурзивна конструкција родне идеологије*. Београд: Чигоја штампа, 2013: 131, 140.

³² Teun A. Van Dijk, (ed.), *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: a Multidisciplinary Introduction*. London: Sage, 1997: 22.

³³ Jane Sunderland, *Language and Gender*. Oxford: Routledge, 2006: 58.

Литература

Кузмановић Јовановић, Ана, *Језик и род. Дискурзивна конструкција родне идеологије*. Београд: Чигоја штампа, 2013.

Филиповић, Јелена, „Језичка образовна политика и родно осетљив језик“, У: *Језици у образовању и језичке образовне политике*, уреднице Јелена Филиповић и Оливера Дурбаба, 152-168, Београд: Филолошки факултет, 2014.

Angulo Blanco, María Esther, “La evolución del papel de la mujer en dos manuales de ELE a través de las mujeres“. *RedELE: Revista Electrónica de didáctica del español como lengua extranjera*, 12 (2010), 1-47, http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/Material-RedEle/Biblioteca/2011_BV_12/2011_BV_12_22Angulo.pdf?documentId=0901e72b80dbf384 (преузето 12.1. 2016).

Barceló Morte, Lola, “Los estereotipos de género en los manuales de ELE. Estudio de las representaciones de varones y mujeres en cuatro libros de textos publicados en España” (Memoria de Máster, Universidad de Barcelona. *Redele*, 6 (2006), www.educacion.es/redele/Biblioteca2006/LolaBarcelo.shtml. (преузето 19. 5. 2016).

Bucholtz, Mary, “Theories of Discourse as Theories of Gender: Discourse Analysis in Language and Gender Studies”. In: *The Handbook of Language and Gender*, Editors Janet Holmes & Miriam Meyerhoff, 43-68, Oxford: Blackwell, 2003.

Cameron. Deborah, “Gender and Language Ideologies”. In: *The Handbook of Language and Gender*, Editors Janet Holmes & Miriam Meyerhoff, 447-467, Oxford: Blackwell, 2003.

Curdt-Christiansen, Xiao Lan & Csilla Weninger, “Introduction: Ideology and the Politics of Language Textbooks”, In: *Language, Ideology, and Education. The Politics of Textbooks in Language Education*, Editors Curdt-Christiansen, Xiao Lan & Csilla Weninger, 1-8, London: Routledge, 2015.

De Santiago Guervós, Javier, “La discriminación en los manuales de ELE: un periodo crítico”. MarcoELE. Revista de didáctica ELE, 8 (2009). http://marcoele.com/descargas/8/guervos_discriminacion.pdf (преузето 17. 11. 2015).

Eckert, Penelope & Sally McConnell-Ginet, *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge Universal Press, 2003.

Ferrer Suso, Albert, “La coeducación en los métodos de ELE para niñas y niños. Un estudio sobre sexismo en tres manuales”. Memoria de máster en Formación de Profesores de ELE, Universitat de Barcelona, 2011, http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/22942/1/Albert%20Ferrer_La_coeducaci%C3%B3n_en_manuales_de_ELE_para_ni%C3%B1as%20y%20ni%C3%B1os.%20Un%20estudio%20sobre%20sexismo%20en%20tres%20manuales.%20revisat.pdf (преузето 2. 6. 2016).

Filipović, Jelena, *Moć reči: Oglеди iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2009.

Galiano Sierra, Isabel, “La mujer en los manuales de español para extranjeros”. In: *Actas del tercer congreso nacional de ASELE. El español como lengua extranjera: De la teoría al aula*, Editores Salvador Montesa Peydró y Antonio Garrido Moraga, 119-136, ASELE: Málaga, 1991.

Kuzmanović Jovanović, Ana & Milica Đuričić, “Políticas lingüísticas sensibles al género y la deconstrucción de estereotipos de género en los manuales de E/LE”. *Verba Hispanica*, XXIII (2015): 103–121.

Robles Fernández, Maria Goretti, “La mujer en los manuales de español lengua extranjera. Del estereotipo al personaje real e histórico. Mujeres insignes, mujeres comunes, mujeres sin más”, (Memoria de Máster). Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2005, http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/MaterialRedEle/Biblioteca/2006_BV_05/2006_BV_05_07Robles.pdf?documentId=0901e72b80e3a051. (преузето 29. 7. 2015).

Sánchez Bello, Ana, “El androcentrismo científico: el obstáculo para la igualdad de género en la escuela actual”, *Educación*, 29 (2002): 91–102.

Stefanović, Jelena i Saša Glamočak, „Imaju li čitanke rod?“, *Philologia*, 6 (2008): 61–68.

Stjepanović Zaharijevski, Dragana, *Rod, identitet i razvoj*. Niš: Filozofski fakultet, 2010.

Sunderland, Jane, *Language and Gender*. Oxford: Routledge, 2006.

Terrón Caro, María Teresa & Verónica Cobano-Delgado Palma, “El papel de la mujer en las ilustraciones de los libros de texto de educación primaria”, *Foro de Educación*, 10 (2008): 385–400.

Van Dijk, Teun A. (ed.), *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: a Multidisciplinary Introduction*, London: Sage, 1997.

Van Dijk, Teun A, “Critical Discourse Analysis”. In: *The Handbook of Discourse Analysis*, Editors Deborah. Schiffrin et al., 352-371, Oxford: Blackwell Publishers, 2001.

Уџбенички корпус

Club Prisma A2: Bueso, Isabel et al., Madrid: Edinumen (5a impresión), 2012.

Club Prisma A2/B1: Cerdeira, P & A. Romero. Madrid: Edinumen, 2009.

Sueña 1: María Ángeles Álvarez Martínez et al., Madrid: Anaya ELE, 14.a reimpresión, 2011.

Sueña 2: María Aránzazu Cabrerizo Ruiz et al. Madrid: Anaya ELE, 11.a reimpresión (3ª edición), 2011.

Sueña 3: María Ángeles Álvarez Martínez et al. Madrid: Anaya ELE, 7.a reimpresión, 2010.

Nuevo Ven 3: Marín Fernando et al, Madrid: Edelsa (primera edición), 2005.

Milica ĐURIČIĆ GNJATOVIĆ

Faculty of Philology

University of Belgrade

<https://doi.org/10.18485/knjiz.2017.7.7.10>

UDC: 305:[371.671.046.14:811.134.2(497.11)

305-055.2:316.752(460)

Original Scientific Article

Gender stereotypes in textbooks for Spanish as a foreign language for adolescents and young people in the educational system of Serbia

This paper analyses gender stereotypes in textbooks for Spanish as a foreign language for adolescents and young people, which are used in secondary schools in Serbia. The corpus consists of six manuals published in the 21st century by Spanish publishers with a long tradition in publishing teaching materials for Spanish as L2. Apart from the theoretical framework, in which we will discuss the terms gender and sex, and the importance of school and textbooks in transmitting gender ideology, gender stereotypes will be examined in the texts, photos and illustrations. The results of this qualitative research indicate that, despite the fact that the presence of gender stereotypes in textbooks is reduced to a minimum, they continue to be present. That is due to the patriarchal cultural models of the Spanish society, in which the analyzed textbooks have been created. This may have an impact on the development of gender ideology and the construction of gender identity among adolescents and young people who use analyzed manuals in the context of their own culture.

Keywords: gender ideology, gender stereotypes, sex and gender, textbooks for Spanish as L2 in Serbia.